

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

สื่อมวลชนคือทางเลือกในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคบริโภคนิยม ที่ประชาชนให้ความสำคัญกับข้อมูลข่าวสารที่ประชาสัมพันธ์อยู่ในสื่อต่างๆ การเพิ่มจำนวนเนื้อหาทางศาสนาเพื่อส่งเสริมคุณค่าทางศีลธรรมแก่คนในสังคม ไม่ให้เป็นการลืมนศาสนาและวัฒนธรรมประจำชาติไทย บทบาทของสื่อมวลชนด้านการเผยแผ่ศาสนายังไม่เด่นชัดเท่ากับการใช้ประโยชน์จากศักยภาพของสื่อมวลชนการแพร่กระจายข่าวสารในวงกว้างขององค์กรทางพุทธต่างๆ การเคลื่อนไหวนี้ทำให้ภาพของพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ โดดเด่นขึ้นมา

ภาพรวมของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อมวลชนในปัจจุบัน

สื่อมวลชนที่เผยแผ่พระพุทธศาสนามากที่สุด คือ สื่อสิ่งพิมพ์ มีสัดส่วนปริมาณมากกว่าสื่ออื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่สื่ออินเทอร์เน็ตก็มีผู้สนใจสร้างเว็บไซต์พระพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นจำนวนมากกว่าร้อยละสิบ แต่เว็บไซต์เหล่านั้นยังไม่แพร่หลายเท่ากับสิ่งพิมพ์ที่หาอ่านได้ง่ายกว่า สิ่งพิมพ์ทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นกระแสหลักของการเผยแผ่ศาสนา นอกจากนี้หนังสือธรรมะแบบเล่มแล้วคอลัมน์ธรรมะที่แทรกอยู่ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารทั่วไปนั้น เป็น

1. เนื้อหาคำสอนกับสื่อมวลชน

คุณลักษณะของสื่อแต่ละประเภทมีส่วนกำหนดความแตกต่างของการนำเสนอ อย่างสื่อสิ่งพิมพ์ต้องการถ่ายทอดเรื่องของศาสนาด้วยลีลาการเขียนที่น่าสนใจให้อ่าน สื่อวิทยุต้องการนำเสียงและลีลาการบรรยายที่ดึงดูดใจให้น่าฟัง สื่อโทรทัศน์ต้องการทั้งภาพและเสียง สื่ออินเทอร์เน็ตมีความสามารถในการผลิตสื่อหลายทาง แต่ก็เข้าถึงคนในสังคมเมืองที่มีความสนใจเรื่องรอบตัวมากกว่าศาสนา สื่ออินเทอร์เน็ตจึงต้องสร้างรูปแบบที่สวยงามน่าดึงดูดเป็นพิเศษ เนื้อหาพระพุทธศาสนาแตกต่างกันไปตามสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ได้แก่

1.1.1. สื่อสิ่งพิมพ์ ในสิ่งพิมพ์มีความหลากหลายของเนื้อหาทั้งธรรมะแนวอนุรักษ์นิยมและธรรมประยุกต์ ตามกลุ่มเป้าหมายของสิ่งพิมพ์นั้นๆ ซึ่งเฉพาะเจาะจงกว่าสื่ออื่นๆ เช่น หนังสือพิมพ์ประเภทประชานิยม เสนอคำสอนแบบดั้งเดิม อิงปาฏิหาริย์และพุทธแบบชาวบ้านมากกว่าหนังสือพิมพ์ประเภทเน้นคุณภาพซึ่งมักลงบทความเชิงวิเคราะห์ให้เข้ากับสังคมปัจจุบันมากกว่า ธรรมะในนิตยสารประเภทต่างๆ ก็มีการปรับวิธีการสื่อสารให้เข้ากับลักษณะของตัวนิตยสารและกลุ่มผู้อ่าน เป็นต้น

1.1.2. สื่อวิทยุกระจายเสียง นิยมเสนอเนื้อหาตามพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ เนื่องจากผู้ฟังธรรมะทางวิทยุเป็นผู้ที่มีความสนใจพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ สามารถเสนอเนื้อหา

ได้ลึกซึ้ง รายการธรรมะโดยมากก็เปิดโอกาสให้ผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามาตอบปัญหาด้วย ในสื่อวิทยุ ถึงแม้จะเป็นสื่อที่มีผู้รับฟังจำนวนมาก แต่ก็ต้องยอมรับว่า รายการธรรมะคงไม่ใช่รายการหลักที่คนทั่วไปนิยมฟัง อย่างรายการเพลงหรือข่าว รายการธรรมะมีกลุ่มผู้ฟังจำกัด ส่วนมากจึงเป็นธรรมะแบบดั้งเดิม คือ มีทั้งการบรรยายธรรมตามคัมภีร์ และ การเทศน์ของหลวงตา เนื้อหาธรรมะในสื่อวิทยุจึงมีความใกล้เคียงกับการฟังเทศน์ตามวัดมากที่สุด ทั้งเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ

1.1.3. สื่อวิทยุโทรทัศน์ มีเนื้อหา 2 แบบ คือ ธรรมบรรยายจากพระสงฆ์ ซึ่งเป็นธรรมะแนวอนุรักษนิยม และธรรมะประยุกต์เพื่อลดความน่าเบื่อ เพิ่มความทันสมัยด้วยรูปแบบรายการใหม่ๆ รูปแบบหลัง คือ รูปแบบที่กำลังนำมาสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้รายการธรรมะ

1.1.4. สื่ออินเทอร์เน็ต สามารถเสนอเนื้อหาได้ทุกแนว ทั้งธรรมะตามพระไตรปิฎก ธรรมะประยุกต์ สามารถให้ข้อมูลได้มากกว่าสื่อชนิดอื่นๆ ทั้งข้อความ ภาพและเสียง เป็นสื่อในการเผยแพร่ที่ใช้งบประมาณน้อยแต่ผลประโยชน์กว้างไกล

1.2. ปัจจัยแวดล้อมของสื่อมีอิทธิพลต่อเนื้อหา

ปัจจัยแวดล้อมของสื่อแต่ละชนิด ได้แก่ กลุ่มเป้าหมาย องค์กรผู้เผยแพร่ เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดรูปแบบเนื้อหา ยิ่งกว่าคุณลักษณะเฉพาะของสื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอน รูปลักษณ์เนื้อหาที่แสดงความแตกต่างของกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน นิตยสารหรือคอลัมน์ธรรมะจึงนำเสนอสอดคล้องกับแนวความคิดของสื่อเหล่านั้นๆ หากเป็นสื่อโทรทัศน์ รายการธรรมะทางโทรทัศน์ที่จัดว่าเป็นรายการความรู้เพื่อการศึกษานี้มีกลุ่มเป้าหมายอยู่ที่บุคคลทั่วไป เนื้อหาจึงต้องทำให้เป็นกลาง เข้าใจง่าย รายการธรรมะทางวิทยุกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่อยู่ที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาที่จะเปิดสถานีที่ออกอากาศรายการธรรมะในวันเวลาต่างๆ เนื้อหาจึงมีตั้งแต่ธรรมะในระดับเบื้องต้น ไปจนถึงปริยัติที่ลึกซึ้ง และปฏิบัติที่ต้องอาศัยการฝึกฝนควบคู่ไปด้วย เว็บไซต์ทางพระพุทธศาสนาในอินเทอร์เน็ตก็เช่นกัน กลุ่มผู้ที่มีความสนใจเป็นพิเศษจะเข้าไปค้นคว้าข้อมูล หรือถามตอบในกระดานสนทนา เนื้อหาคำสอนในเว็บไซต์ประเภทที่รวบรวมข้อมูลจึงค่อนข้างครบถ้วน แต่หลายเว็บไซต์ก็ได้บรรจุธรรมะเพื่อบุคคลทั่วไปไว้ด้วย

องค์กรผู้เผยแพร่มีส่วนสำคัญในการกำหนดลักษณะของการเผยแพร่ โดยเฉพาะองค์กรด้านพระพุทธศาสนา มีแนวความคิด จุดประสงค์ และวิธีการเผยแพร่ที่ต่างกัน

2. การนำหลักธรรมสอนผ่านสื่อโดยให้ความหมายใหม่

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ การศึกษาตีความคำสอนจึงนำมาเพื่อการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ไม่ใช่เพียงแต่การศึกษาแบบดั้งเดิมเพื่อสืบพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการแก้ปัญหาเฉพาะตน เริ่มจากการปรับปรุงจิตใจภายในตนให้ดีขึ้น จากจุดเล็กๆ ขยายไปสู่ระดับสังคม เนื้อหาคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไป แต่ในสื่อมวลชนหลายแขนงนำธรรมะมาแก้ไขจากภายนอกเข้าสู่ภายใน จากระดับสังคมไปหาระดับบุคคล มี

การตีความคำสอนทั้งการนำศาสตร์อื่นมามองพระพุทธศาสนาเพื่อประยุกต์ใช้กับสาขานั้นๆ และการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับศาสตร์ต่างๆ มาใช้ การประยุกต์เพื่อแก้ปัญหา ระดับสังคมนี้ทำให้การตีความคำสอนขาดมิติในทางลึก แต่ได้ประโยชน์ในทางกว้าง เช่น ธรรมะกับการจราจร ที่มีการตีความหัวข้อธรรม อย่าง อริยสัจ 4 มาตีความให้เข้ากับการใช้รถใช้ถนน อย่างถูกต้อง ซึ่งมีความหมายไม่เทียบเท่าในทางศาสนาโดยตรง

3. ผู้เผยแพร่ไม่จำกัดแค่ภิกษุบริษัท

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเมืองไทย เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัท 4 ที่ผ่านมาสังคมมุ่งหวังพระภิกษุให้เป็นผู้ดำเนินการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เนื่องจากสถานะทางสังคมเหมาะสม ธรรมวินัยที่รักษาภาพลักษณ์นี้ให้เกิดความน่าเชื่อถือในศรัทธา และมีพลังในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา อย่างเต็มที่ ปัจจุบันฆราวาสผู้มีความรู้ในพระพุทธศาสนาและทำหน้าที่ผู้เผยแพร่มากขึ้น รวมทั้งสตรีก็มีบทบาทในด้านนี้เพิ่มขึ้นเช่นกัน มูลนิธิหรือสำนักความคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง สะท้อนภาพสังคมได้ดี

4. การลดแบบแผนตามประเพณีพุทธ

การลดทอนพิธีกรรมทางศาสนาเป็นผลปรากฏอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาในสื่อมวลชน ผู้บริโภคข้อมูลพระพุทธศาสนาจะไม่รู้สึกตัวตัวเองเข้าไปสู่บรรยากาศเคร่งขรึมของการรับรู้ ธรรมะเหมือนแต่ก่อน สื่อมวลชนลดความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารด้านศาสนาลง ผู้รับสารจึงมีท่าทีที่เป็นอิสระต่อพระพุทธศาสนาทั้งการเลือกศรัทธา การวิเคราะห์วิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น ต่อคำสอนหรือองค์การพุทธมากขึ้น

ปัญหาสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อมวลชน ได้แก่

1. การสนับสนุนการเผยแพร่จากรัฐบาลไม่เพียงพอ ไม่มีประสิทธิภาพ ต้องฝากการเผยแพร่ไว้กับกลุ่มบุคคลผู้มีศรัทธา กับมูลนิธิเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาเท่านั้น กลายเป็นผู้กำหนดทิศทาง
2. สื่อมวลชนหลักนิยมนำเสนอข่าว หรือข้อมูลด้านลบที่เกิดขึ้นในสังคมพระพุทธศาสนา เช่น ข่าวการต้องอาบัติปาราชิกของภิกษุที่มีชื่อเสียง เป็นต้น เพื่อส่งเสริมยอดขายของสื่อเหล่านั้นๆ ส่วนข่าวด้านดี น้อยครั้งที่จะติดตามมาเป็นข่าว และเมื่อเป็นนำมาลงก็มักจะจำกัดเนื้อที่อยู่มากกว่าที่ควร และไม่น่าสนใจ
3. คณะสงฆ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคม ไม่มีระบบการใช้สื่อเพื่อการเผยแพร่ที่ดีเพียงพอ
4. ไม่มีบุคคลากรที่สามารถใช้สื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพตรงตามความต้องการ แม้ว่าในสังคมปัจจุบันจะมีพระภิกษุรวมถึงฆราวาสที่มีความสามารถในการเทศนา ในการเขียนหนังสือได้ดี แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือการจัดการนำเสนอ "สาร" ให้เหมาะสมกับสื่อแต่ละชนิดได้ไม่ดีเพียงพอ

5. ไม่มีศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นองค์กรที่ควบคุมคุณภาพเนื้อหาธรรมะ ให้เป็นธรรมะของพระพุทธศาสนาที่แท้ ไม่เป็นสังฆธรรมปฏิรูป การเผยแพร่ในปัจจุบันกระจัดกระจาย ต่างคนต่างทำ สารที่สื่อออกมาจึงไม่มีมาตรฐาน เป็นสารที่ผ่านความเห็นของคนเฉพาะกลุ่ม ต่างกลุ่มต่างความคิดเห็น ไม่สามารถควบคุมคุณภาพให้เป็นหนึ่งเดียว และถูกต้องตามพระพุทธพจน์ ทั้งหมด

6. ปัญหาด้านพุทธศาสนิกชน ไม่มีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเพียงพอ รับศาสนาเข้ามา เป็นเพียงส่วนน้อยในชีวิต เพียงเพื่อประเพณีวัฒนธรรม การยึดเป็นที่พึ่งทางใจในที่ค่อนข้างไปทางไสยศาสตร์ ทำให้เนื้อหาธรรมะที่สื่อออกไป ไม่สามารถกล่าวได้ถึงแก่นแห่งธรรมได้

7. พุทธศาสนิกชนยึดติดอยู่ที่ตัวบุคคล ไม่สามารถมองเลยไปถึงคำสอนได้ จากกระแสที่มีการเปิดโปงพฤติกรรมอันมิชอบของพระภิกษุจำนวนหนึ่ง สังคมก็พลอยปฏิเสธการเคารพนับถือ พระสงฆ์ทั้งหมด เลยไปถึงศาสนาด้วย

ข้อจำกัดในการทำวิจัย

เนื่องจกงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ครอบคลุมเนื้อหากว้าง จึงไม่อาจเจาะลึกลงในรายละเอียดที่น่าสนใจในแต่ละด้านได้เพียงพอ การเก็บข้อมูลทางสื่อวิทยุและโทรทัศน์ ไม่สามารถทำได้สมบูรณ์ เนื่องจากเวลาในการออกอากาศและเวลาในการทำวิจัยมักไม่ตรงกัน ในขณะที่สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่สืบค้นข้อมูลได้ง่ายและมีปริมาณมากกว่ายิ่งทำให้น้ำหนักของการค้นคว้าไปอยู่ที่สื่อสิ่งพิมพ์ แต่ก็ไม่อาจที่จะเจาะลึกลงไปได้เท่าที่ควร

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

1. การทำวิจัยในหัวข้อที่ต้องการข้อมูลจำนวนมากเช่นนี้ ควรทำงานเป็นทีม แบ่งหน้าที่ไปเป็นส่วนๆ จึงจะได้เนื้อหาที่ครบถ้วน และมีรายละเอียดมากกว่านี้

2. การวิเคราะห์เรื่องแนวทางขององค์กรต่างๆ กับยุทธวิธีการเผยแพร่มีความน่าสนใจในการศึกษาเพิ่มขึ้นไปกว่านี้อีกมาก

3. เพื่อศึกษาข้อมูลในสื่อแต่ละประเภทให้ครบถ้วน ควรวิจัยเฉพาะสื่อใดสื่อหนึ่งต่องานวิจัยหนึ่งฉบับ เพราะสื่อมวลชนแต่ละประเภทที่เผยแพร่เนื้อหาทางพระพุทธศาสนาล้วนมีประเด็นที่น่าสนใจให้ศึกษาอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว

1) สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่แสดงอิทธิพลความหลากหลายของปัจจัยแวดล้อมสื่อมวลชนได้ดีมาก ควรมีการวิจัยลึกลงในรายละเอียดที่เป็นเหตุให้เกิดรูปแบบการนำเสนอพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกันในสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านั้น

2) สื่อวิทยุและโทรทัศน์ ควรมึงานวิจัยที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ และการควบคุมคุณภาพของเนื้อหา

3) สื่ออินเทอร์เน็ต ที่นับว่าเป็นสื่อที่ใหม่และมาแรง มีแง่มุมที่น่าสนใจ ทั้งวิธีการนำเสนอ ความถูกต้องเหมาะสมเนื้อหามีอย่างน้อยเพียงไร และการทำบุญในโลกไซเบอร์สเปซ เป็นต้น